

Janja Sedlaček

Regionalne razlike v dravski banovini v tridesetih letih

Razlike med posameznimi območji tako na svetovni kot na državni in lokalni ravni niso niti pojav sodobnega sveta niti le zgodovinska posebnost. So nekaj, kar je zaradi različnih naravnih danosti, družbenih, zgodovinskih ali pa kakšnih drugih posebnosti in različnosti vedno bilo in je prisotno.

Namen pričujočega prispevka je orisati regionalne razlike (predvsem razlike v razvitosti) med posameznimi deli Dravske banovine v tridesetih letih 20. stoletja. Analiza je narejena na podlagi statističnih podatkov o prebivalstvu, kmetijski in industrijski strukturi okrajev, na katere je bila banovina tedaj razdeljena, in večjih mest (upravno razdelitev banovine prikazuje slika 1). Podatki, ki so pogosto pomanjkljivi in parcialni, spremembe meja med posameznimi okraji¹ in odsotnost »klasičnih«

¹ Marca 1931 je imela Dravska banovina 25 okrajev, in sicer : Brežice, Celje, Črnomelj, Dolnja Lendava, Dravograd (s sedežem v Prevaljah), Gornji Grad, Kamnik, Kočevje, Kranj z izpostavo v Škofji Loki, Krško, Laško, Litijo, Ljubljano okolico, Ljutomer, Logatec, Maribor desni breg, Maribor levi breg, Metliko, Mursko Soboto, Novo mesto, Ptuj, Radovljico, Slovenj Gradec, Slovenske Konjice in Šmarje pri Jelšah. Poleg tega so imela upravno oblast prve stopnje tudi mesta Ljubljana, Maribor, Celje in Ptuj. Aprila 1931 so iz območja okrajnega sodišča Metlika, ki je bilo do tedaj del črnomaljskega okraja (takrat še pod Savsko banovino), in iz občine Radatoviči ustanovili metliški okraj. Avgusta 1931 so okraja Črnomelj in Metlika ter občina Štrigovo iz čakavskega okraja prišli pod Dravsko banovino, okraj Čabar pa je pripadel savski banovini. Del štrigovske občine je prišel pod dolnjelendavski, del pa pod ljutomerski okraj. Leta 1933 je bila izvedena večja preureditev občin, do novih popravkov pa je prišlo leta 1936, ko je bila izvedena komasacija občin in je bilo temu treba prilagoditi tudi okraje. V Dravski banovini je spremembe takrat doživelo 12 okrajev, metliški okraj je bil vključen v črnomaljskega, izpostava v Škofji Loki je postala okrajno načelstvo, sedež dravograjskega okraja pa je bil leta 1937 iz Prevalj

Slika 1. Okraji in mesta z upravno oblastjo prve stopnje leta 1939

Vir: Milivoja Šircelj, *Rodnost v Sloveniji od 18. do 21. stoletja*, str. 27.

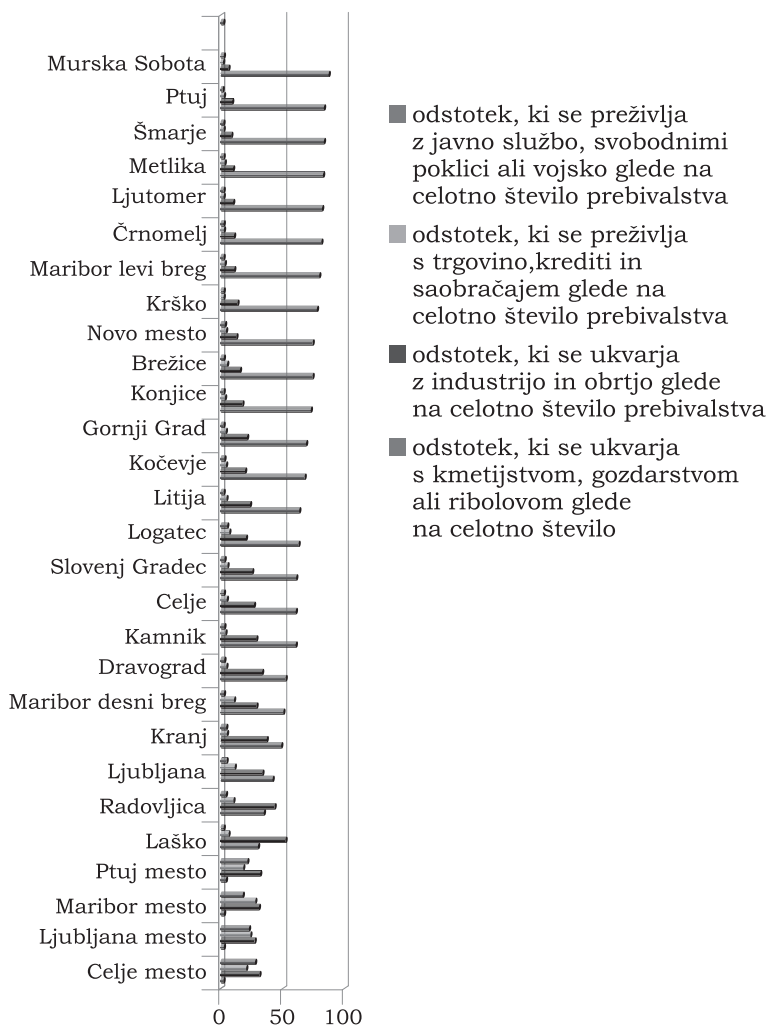
ekonomskih kriterijev razvitosti (kot je na primer BDP na prebivalca) so raziskovanje močno otežili. Statističnih prikazov, ki sledijo na prihodnjih straneh, zato ne gre jemati kot povsem natančne, kljub temu pa dajejo dobro splošno sliko regionalne razvitosti in regionalnih razlik na ozemlju Dravske banovine v tridesetih letih.

Med obema svetovnima vojnoma so med najmanj razvite predele slovenskega prostora v Jugoslaviji (oz. pred tem kraljevini SHS) spadali deli Prekmurja, Dolenjske in vzhodne Štajerske, pa tudi Notranjske, med najrazvitejše pa večja mesta, zlasti po kriteriju stopnje industrializacije tudi večji del Gorenjske, laški okraj in okraj Maribor desni breg. V grobem bi nasprotja med najmanj

prestavljen v Dravograd. Novemu škofjeloškemu okraju je pripadla tudi občina Črni Vrh iz ljubljanskega okraja. Še pred tem, leta 1935 je bil s priključitvijo okoliških občin močno povečan obseg mest Ljubljana in Celje. (Žontar Jože: *Splošna okrajna uprava v Sloveniji v letih 1918 do 1941*. V: Arhivi, št.1, 2003, str. 133–138. Krajevni leksikon Dravske banovine. Ljubljana, 1937, str. 4).

in najbolj razvitimi deli v tridesetih letih prejšnjega stoletja lahko opisali kot razliko med izrazito agrarnimi in že močnejše industrializiranimi predeli, kar odseva tudi podoba grafa 1. Med prve so spadali zlasti Prekmurje, Slovenske gorice, Kobansko, spodnji del Dravskega polja, Haloze, porečje Dravinje in jugovzhodna stran Pohorja, Mislinjska dolina, celotno hribovje med Celjsko kotlino, Mislinjsko dolino in Ljubljansko kotlino, področje med Savinjo, Voglajno, Savo in Sotlo, skoraj celotna Dolenjska z Belo krajino, še posebej Kočevsko, Ribniško in Bloška planota ter predeli vse do Ljubljanskega barja. V preostalem delu Slovenije so bila tako izrazito agrarna področja le še ponekod v Škofjeloškem hribovju. Deli banovine, v katerih je bilo kmečkega prebivalstva celo več kot 90%, so bili v veliki meri vinogradniški, gozda praviloma niso imeli, gosto so bili naseljeni in včasih močno odmaknjeni od prometnih povezav. Na drugi strani so bili predeli, kjer je prevladovalo industrijsko-obrtno prebivalstvo. Sem so spadala industrijska območja na nekdanjem agrarnem prostoru ali na področju manjših mest: jeseniško, kranjsko, trziško, domžalsko-kamniško ter rudarski revirji – trboveljski, mežiški... Nadalje so se tja prištevale obrtno-industrijske okolice velikih mest: okolica Ljubljane, Maribora in Celja ter redko naseljena gorska območja z izrazito izrabo gozda: dele severnega Pohorja in dele Karavank – Jezersko, sv. Katarina nad Trzičem. Prehod med tema dvema skrajnostma so predstavljala agrarna področja z močnim obrtništvom. Tam je večinoma še vedno prevladovalo kmečko prebivalstvo, a poleg tega so bile razvite tudi različne male obrti (po navadi ob prometno ugodnejših legah) ali pa žagarstvo. Sem so spadali zgornje porečje Savinje, večina gorenjskega podeželja, z gozdovi porasla Notranjska in delno Kočevsko. Poseben prostor so predstavljala mesta – med večja bi lahko šteli le Ljubljano, Maribor, Celje in Ptuj. Pri tem Ptuj razen tega, da je bil upravno središče, ni imel močnih gospodarskih učinkov na svojo okolico, nasprotno pa sta bila Maribor in Celje močni industrijski središči, ki sta vplivali tudi na sestavo prebivalstva svoje okolice. Ljubljana je imela kot največje mesto tudi največje število industrijsko-obrtnega prebivalstva, vendar pa, če preračunamo delež glede na celotno prebivalstvo

Graf 1. Prebivalstvo po poglavitnem viru preživljanja po okrajih²

Vir: Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 marta 1931 godine, str. 72–91.

² Poleg aktivnega prebivalstva je v prikazanih deležih všteto tudi vzdrževano, kot dejavnost, s katero so se prebivalci preživljali, pa je upoštevana le osnovna, ne pa tudi postranske, ki so marsikdaj lahko bile pomemben vir dohodka. Za meje okrajev so vzete tiste s 30. junija 1933.

mesta, ugotovimo, da je bila pravzaprav veliko bolj upravnostno in kulturno kot pa industrijsko središče.³

Takšna je torej slika razlik v razvitosti med posameznimi deli Dravske banovine, če upoštevamo predvsem nasprotje med agrarnim in industrijskim. Ker pa po teoriji demografskega prehoda to ni edini kriterij za ocenjevanje razvitosti družbe, pač pa naj bi tradicionalne družbe poleg njihovega agrarnega značaja med drugim označevala tudi visoka umrljivost, še posebej dojenčkov in otrok, visoka nataliteta, nizka raven izobrazbe ter velike družine in gospodinjstva (za razvite pa naj bi veljalo ravno obratno),⁴ si bomo na prihodnjih straneh najprej ogledali še druge kazalnike razvitosti, v nadaljevanju pa bomo natančneje obravnavali tudi kmetijsko in industrijsko podobo posameznih okrajev.

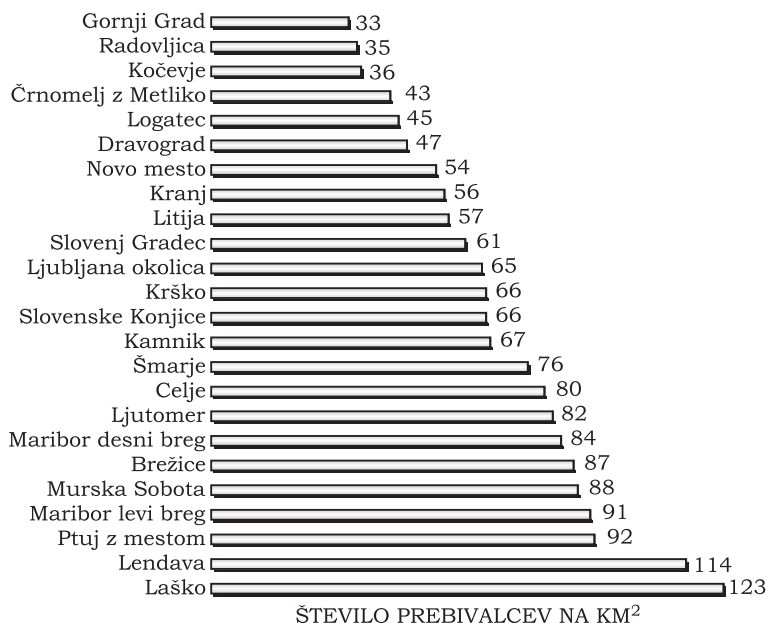
Dravska banovina je po podatkih popisa prebivalcev z marca 1931 obsegala 15.746 km², v njej pa je živelo 1.144.298 prebivalcev, kar je na km² povprečno znašalo 72,6 človeka. Posamezni okraji so imeli različno gostoto prebivalstva, a na splošno je bila ta, kot je razvidno iz grafa 2, značilna predvsem za vzhodni in severovzhodni del banovine. Nadpovprečno veliko ljudi je glede na površino živelo v okrajih Laško, Lendava, Ptuj (vključno z mestom), Maribor levi breg, Murska Sobota, Brežice, Maribor desni breg, Ljutomer, Celje in Šmarje. Pri tem je treba povedati, da so pod laški okraj spadali rudarski predeli s Hrastnikom in Trbovljami, kjer je bila koncentracija prebivalstva zelo velika in da bi brez omenjenih dveh občin na kvadratnem kilometru laškega okraja bivalo le 66 ljudi. Najmanjšo gostoto prebivalstva so imeli tisti okraji, ki so vključevali gorat (ali močno hribovit) svet, obsežne gozdove ali kraške planote (Dravograd, Logatec, Črnomelj z Metliko, Kočevje, Radovljica, Gornji Grad).⁵

³ Gospodarska struktura Slovenije v luči poklicne statistike in delavskega zavarovanja, Ljubljana, 1939, str. 35-37.

⁴ Milivoja Šircelj, Rodnost v Sloveniji od 18. do 21. stoletja. V: Statistični urad Republike Slovenije, Posebne publikacije, št. 5, Ljubljana, 2006, str. 30.

⁵ Krajevni leksikon Dravske banovine, str. 12.

Graf 2. Gostota prebivalstva po okrajih⁶

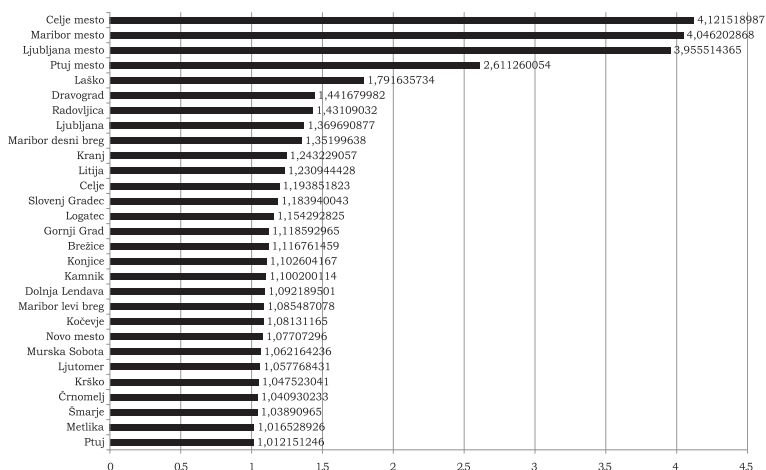

Vir: Krajevni leksikon Dravske banovine, str. 12.

O naseljenosti in bivalnih pogojih, povezanih z njo, veliko pove tudi podatek o tem, koliko gospodinjstev je delilo posamezno hišo in kako velika so ta gospodinjstva bila. Kot lahko vidimo na grafu 3, je največ gospodinjstev v isti hiši v povprečju sobivalo v velikih mestih – Celju, Mariboru, Ljubljani in Ptuj, kar je zaradi večje koncentracije prebivalstva na relativno omejenem prostoru in drugačne zasnove meščanske hiše v primerjavi s kmečko (večstanovanjske hiše) povsem razumljivo. Sledijo jim predvsem okraji, kjer so bila rudarska ali industrijska središča, v katerih je bilo prebivalstvo močnejše skoncentrirano kot na podeželju (dejstvo, da

⁶ Podatki so iz Prethodnih rezultatov popisa stanovništva od 31. marta 1931. Načeloma so upoštewane meje okrajev pred preureditvijo 1933. Pri Ljutomeru je upoštevan obseg okraja po priključitvi dela občine Štrigovo (ki je imela 6307 prebivalcev) avgusta 1931, podatki za okraj Ljubljana okolica pa veljajo po ustanovitvi t. i. Velike Ljubljane (torej po priključitvi okoliških občin leta 1935), pred to priključitvijo je bila gostota večja – 85 prebivalcev na km².

Graf 3. Povprečno število gospodinjstev na hišo po okrajih⁷

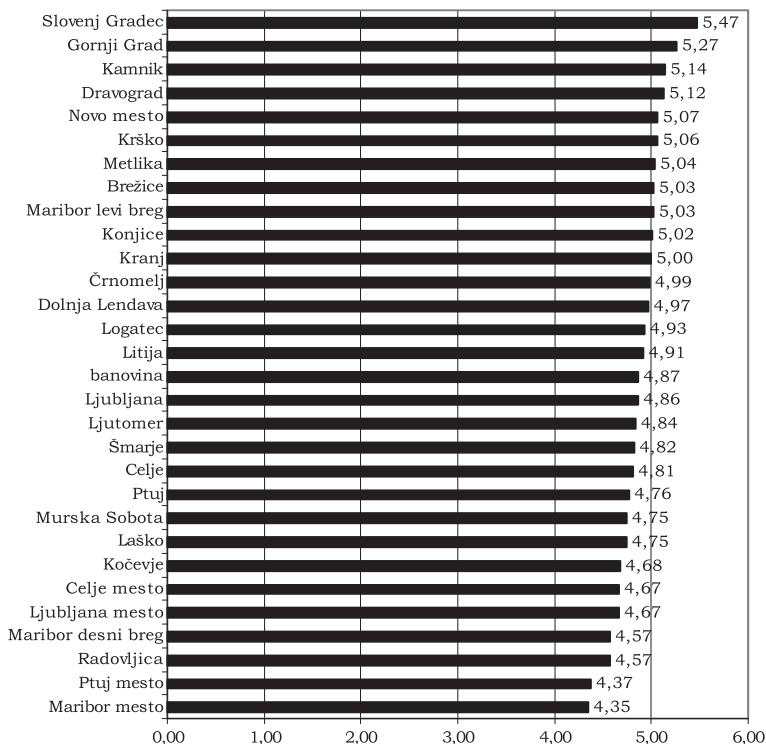

Vir: Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931 godine, str. 6.

ti okraji z izjemo laškega niso med tistimi z največjo gostoto prebivalstva, gre v večini primerov najverjetneje pripisati že omenjenim večjim slabše poseljenim območjem). Najmanj gospodinjstev pa so imele hiše v izraziteje agrarnih okrajih na vzhodu in severovzhodu banovine. Tam je bila torej gostota prebivalstva večja, a to je prebivalo v tradicionalnih kmečkih eno- do dvogospodinskih hišah. Na tem grafu izstopa kamniški okraj, ki bi zaradi industrijske razvitosti po pričakovanjih moral biti med okraji z večjo koncentracijo gospodinjstev na hišo, a pri tem gre verjetno za specifičen položaj industrije v tem okraju, ki ni bila skoncentrirana v enem samem velikem središču, pač pa razpotegnjena čez večje kamniško-domžalsko področje. Prebivalstvo zato ni bilo tipično delavsko ali mestno, temveč je ohranjalo podeželske bivalne navade. Poleg tega ne smemo pozabiti, da so bila v kamniškem okraju tudi izrazito agrarna področja z visokim odstotkom kmečkega prebivalstva, kar je tudi zagotovo vplivalo na povprečno bivanjsko podobo okraja.

⁷ Upoštewane so meje okrajev in banovin po stanju z dne 30. junija 1933. Pri Ljutomeru je upoštevan obseg okraja pred priključitvijo dela občine Strigovo.

Graf 4. Povprečno število prebivalcev na gospodinjstvo po okrajih⁸

Vir: Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 marta 1931 godine, str. 6.

Če pogledamo povprečno velikost gospodinjstev po posameznih okrajih (graf 4), pa lahko ugotovimo, da je bila ta najmanjša v večjih mestih, poleg tega pa še v Radovljici ter okrajih Maribor desni breg in Laško, kar gre najverjetneje pripisati vlogi industrializacije, ki je spreminjala tudi podobo tradicionalne velike družine. Nekoliko preseneča okraj Kočevje, ki – kot bomo videli v nadaljevanju – tudi po relativno nizki nataliteti in dokaj dobrih zdravstvenih razmerah kaže precej dobro podobo. Če podatke z grafikona primerjamo z industrijsko

⁸ Upoštewane so meje okrajev in banovin po stanju z dne 30. junija 1933. Pri Ljutomeru je upoštevan obseg okraja pred priključitvijo dela občine Strigovo.

razvitostjo posameznih okrajev, potem bi pričakovali, da bosta oba prekmurska okraja povsem pri vrhu po številčnosti članov gospodinjstva. A tu gre najverjetneje za povezavo z izseljevanjem zaradi sezonskega dela, ki je bilo zlasti močno iz Prekmurja (popis prebivalstva, ki je bil izveden konec aprila, je namreč upošteval le prisotno prebivalstvo, sezonski delavci pa so s pogodbenim delom običajno začeli 1. maja).⁹

Na grafu 5, ki prikazuje letno povprečje rojstev in smrti na 1000 prebivalcev, lahko vidimo, da je bila nataliteta najnižja v večjih mestih, v radovljiškem, celjskem, kamniškem okraju ter v okraju Maribor desni breg, kar glede na industrijsko podobo banovine ni presenetljivo. Preseneča pa podatek, da sta se med tistimi z najnižjo nataliteto znašla tudi šmarski in murskosoboški okraj. Pri laškem okraju bi pričakovali, da bo nataliteta manjša, pri murskosoboškem, lendavskem in ljutomerskem pa, da bo večja. Pri laškem okraju podobno sliko pokaže tudi odnos med vzdrževanim in aktivnim prebivalstvom. 52,4 odstotka prebivalcev tega okraja je bilo namreč vzdrževanih,¹⁰ kar je bilo največ v banovini. Pri prekmurskih okrajih pa marsikaj pojasni podatek, da je bilo med sezonskimi delavci s tega dela banovine kar 41% žensk.¹¹ Za mesto Maribor v Krajevnem leksikonu dravske banovine ni podatkov o številu rojstev, prav tako so bili pomanjkljivi podatki za okraj Črnomelj z Metliko, zato so tu izpuščeni.¹² Po mortaliteti pa močno vodita mesti Ptuj in Celje, pri čemer moramo imeti v mislih, da mesta statistično nase prevzamejo tudi dobršen del smrti iz okolice. Tam so namreč bolnišnice, v katerih umira ne samo mestno, pač pa tudi širše okoliško prebivalstvo, zato bi se realno mesta na lestvici zagotovo uvrstila nižje, okraji, kjer le-ta ležijo, pa nekoliko višje. Omenjenima mestoma sledijo okraji Novo mesto, Dravograd, Ptuj okolica, Maribor levi breg itd. Na splošno bi lahko rekli, da je bila smrtnost večja na ozemlju nekdanje Štajerske, najnižja pa je bila v Ljubljani in širši

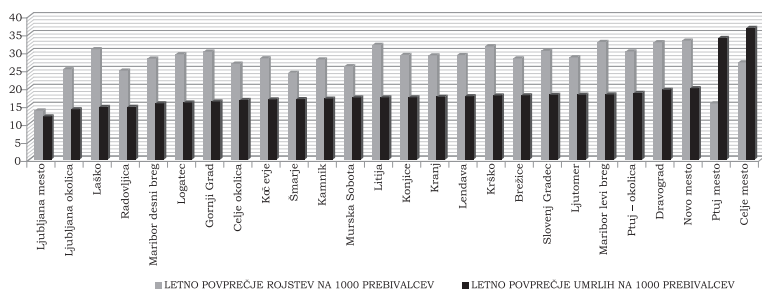
⁹ Marjan Drnovšek, Prekmurski sezonski delavci. V: Slovenska kronika XX. Stoletja 1900–1941. Ljubljana, 1995, str. 247.

¹⁰ Definitivni rezultati ..., str. 81.

¹¹ Drnovšek, Prekmurski sezonski delavci.

¹² Prav tam.

Graf 5. Letno povprečje rojstev in smrti na 1000 prebivalcev v letih 1921–1931 po posameznih okrajih¹³

Vir: Krajevni leksikon dravske banovine, str. 13.

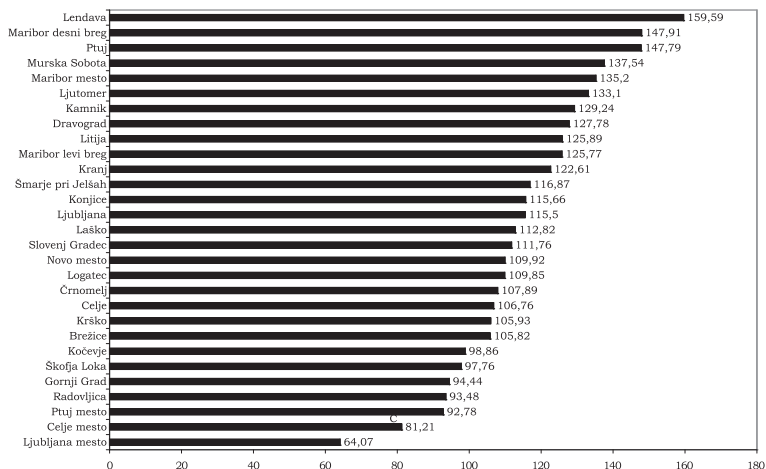
okolici ter v laškem okraju. Če primerjamo podatke o nataliteti in mortaliteti, potem lahko ugotovimo, da je imelo nizko stopnjo obeh le mesto Ljubljana, delno pa še okraji Radovljica, Šmarje pri Jelšah in Murska Sobota. Nizka nataliteta in mortaliteta sta kazalnika razvitosti družbe, a ju je treba ocenjevati hkrati z nekaterimi drugimi kazalniki. Po teoriji demografskega prehoda, kot že rečeno, velja, da naj bi tradicionalne družbe med drugim označevala visoka umrljivost, še posebej dojenčkov in otrok, visoka nataliteta, agrarna družba, nizka raven izobrazbe ter velike družine in gospodinjstva, za razvite pa naj bi veljalo ravno obratno.¹⁴ Če upoštevamo vse te kriterije, je slika takoj nekoliko drugačna. Tem pogojem med zgoraj omenjenimi upravnimi enotami namreč lahko zadosti le mesto Ljubljana, delno tudi Radovljica.

Smrtnost dojenčkov na 1000 živorojenih otrok v letih 1934–37 nam prikazuje graf 6. Na njem lahko vidimo, da so bile razmere na tem področju najslabše na skrajnem vzhodnem delu banovine, najboljše pa v večjih mestih (z izjemo Maribora) in v radovljiškem okraju. Z dobrimi podatki ponovno preseneča okraj Kočevje, ki se mu nekoliko više na lestvici pridružuje še črnomaljski okraj. Po slabih rezultatih pa izstopa kamniški okraj. Če to primerjamo še s podatki o odstotku tistih umr-

¹³ Upoštevane so meje okrajev pred njihovo preureditvijo 1933, podatki pa so povzeti po popisih prebivalstva 1921 in predhodnih rezultatih popisa 1931.

¹⁴ Sircelj, Rodnost v Sloveniji, str. 30.

Graf 6. Število smrti dojenčkov na 1000 živorojenih otrok v letih 1934–37¹⁵

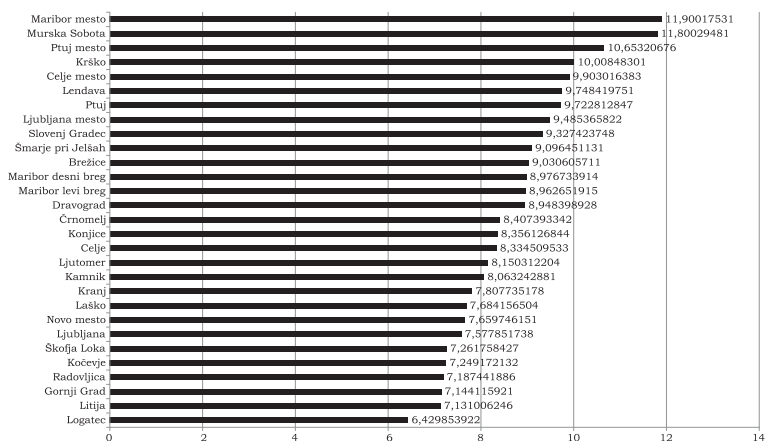
Vir: Statistični godišnjak 1938–1939, str. 130

lih, za katere je bila usodna tuberkuloza (graf 7), potem lahko rečemo, da so se spet najslabše odrezali vzhodni okraji ter mesta (pri katerih pa je spet potrebno imeti v mislih, da statistično nase prevzamejo velik del smrti iz okolice). Okraj Krško kaže veliko pojavnost smrti zaradi tuberkuloze, pri smrtnosti dojenčkov se je odrezal bolje. Nasprotno pa okraja Kamnik in Kranj, ki sta bila na prejšnjem grafikonu uvrščena precej slabšo, tu izkazujejo ta malenkost boljšo sliko. Ljutomer, ki je po smrtnosti dojenčkov med najslabšimi, se je pri podatkih o umrljivosti zaradi tuberkuloze odrezal mnogo bolje, prav tako je po pojavnosti smrti zaradi tuberkuloze v primerjavi s smrtmi dojenčkov na boljšem Litija. Kočevski okraj v obeh primerih spet kaže relativno dobro sliko.

Po drugi strani dajejo podatki o umrljivosti zaradi tifusa in grize (graf 8) nekoliko drugačno sliko. Znova je vzhodni del banovine v slabšem položaju kot zahodni, a pri tem so se najslabše odrezali okraji Novo mesto, Črnomelj in Lendava. Na splošno je bila umrljivost za-

¹⁵ Upoštewane so meje okrajev iz leta 1937. pri tistih okrajih, kjer so se te spremenile, pa so podatki za prejšnja leta preračunani, tako da ustrezajo mejam iz leta 1937.

Graf 7. Povprečje letnih odstotkov umrlih zaradi tuberkuloze v letih 1934–39 glede na celotno število umrlih po okrajih¹⁶

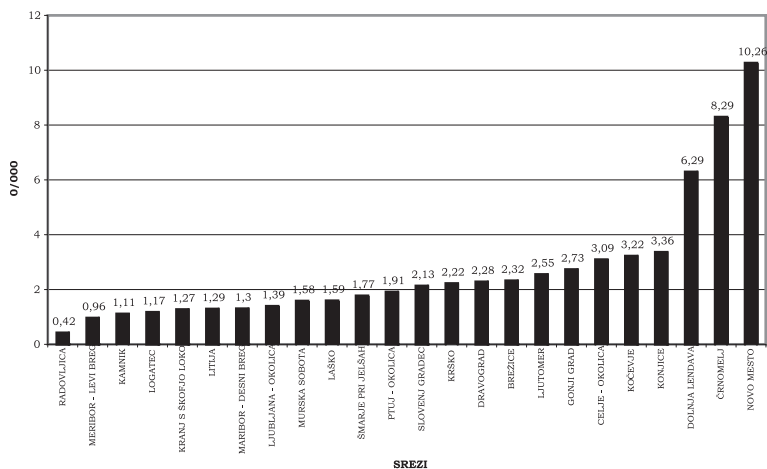
Vir: Statistički godišnjak 1938–1939, str. 412; Statistički godišnjak 1940, str. 390.

radi teh dveh bolezni velika na Dolenjskem – poleg no-vomeškega in črnomaljskega okraja je bil v samem vrhu lestvice še okraj Kočevje, v Krškem je bila ta že manjša, še manjša pa v litijskem okraju. Drugo območje s povečano umrljivostjo zaradi tifusa in griže je bil pas od konjiškega prek celjskega do gornjegrajskega okraja. Tre-tje takšno področje sta predstavljala dolnjelendavski in ljutomerski okraj (v tem je bilo stanje nekoliko boljše), Murska Sobota pa se je tokrat odrezala bolje.

Če sliko tega grafikona primerjamo z naslednjim, ki prikazuje odstotek prebivalcev, ki so prejeli vodo z vodovodnega omrežja, potem lahko vidimo, da je bilo stanje z vodovodom najslabše v Prekmurju in vzhodnih okrajih, pri čemer so imeli okraji Murska Sobota, Mari-bor desni breg in Maribor levi breg kljub temu relativno majhno umrljivost zaradi tifusa in griže. Majhno umr-ljivost, ki ni bila sorazmerna z vodovodno napeljavo, je imel poleg tega še kamniški okraj, nasprotno pa so imeli

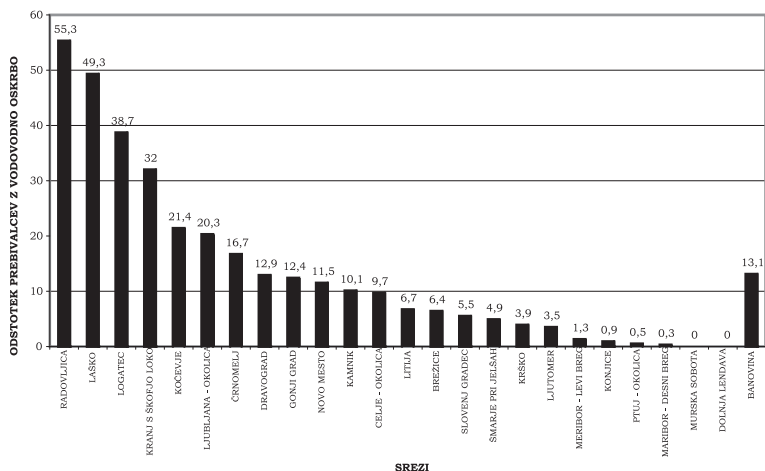
¹⁶ Upoštevane so meje okrajev po letu 1937; pri tistih okrajih, kjer so se te spre-menile, pa so podatki za prejšnja leta preračunani, tako da ustrezajo omenjenim mejam.

Graf 8. Umrljivost zaradi tifusa in griže 1927–1936 v 0/000 po okrajih

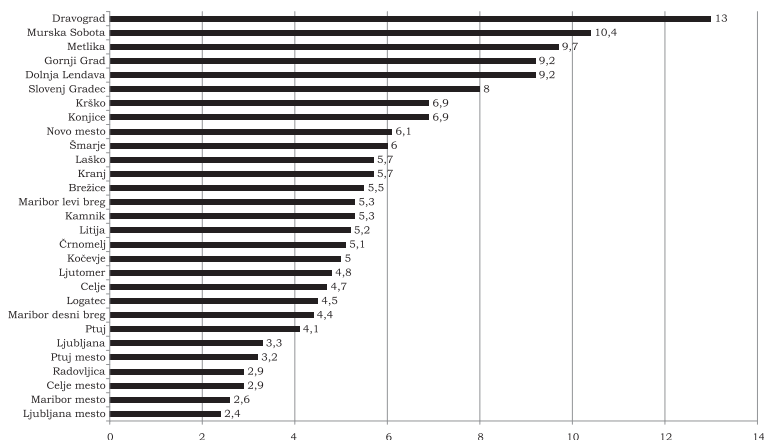
Vir: Socialni problemi slovenske vasi, str. 15.

Graf 9. Odstotek prebivalcev, oskrbovanih z vodovodom, leta 1938 po okrajih

Vir: Socialni problemi slovenske vasi, str. 16.

Graf 10. Odstotek nepismenih prebivalcev, starejših od 10 let¹⁷

Vir: Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine, str. 16–23.

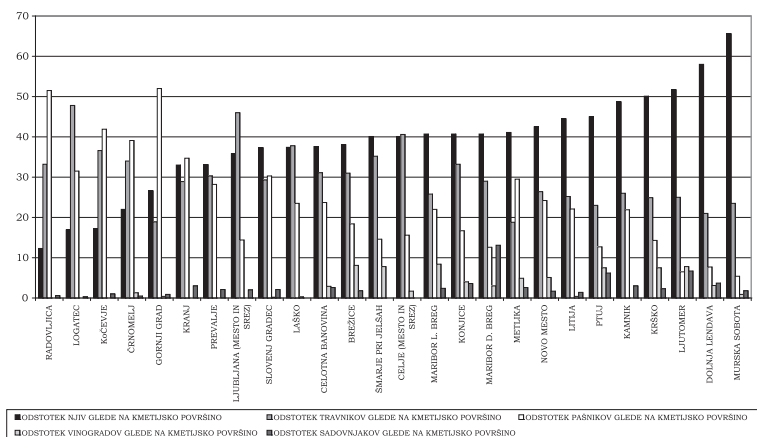
kljub nekoliko urejenjškemu vodovodnemu omrežju relativno veliko umrljivost zaradi omenjenih dveh bolezni okraji Kočevje, Črnomelj, Gornji Grad, Novo mesto in Laško.¹⁷

Odstotek nepismenih prebivalcev (graf 10) je bil po pričakovanjih najmanjši v mestih in v radovljiškem okraju, največji pa je bil v obmejnih okrajih Dravograd, Murska Sobota, Metlika, Gornji Grad in Dolnja Lendava. Številke presenečajo pri Kranju in Kamniku, kjer bi pričakovali večjo stopnjo pismenosti, ter pri Ptuj, Mariboru desnem bregu, Ljutomeru, Kočevju in Črnomlju, kjer pa je pojavnost nepismenosti razmeroma majhna.

V celotni banovini je kmetijstvo leta 1931 preživljalo 60,35% prebivalcev, vendar pa so bile razlike med posameznimi deli kar precejšnje. Najpomembnejša je bila ta panoga, kot smo že večkrat omenili, na severovzhodu – v Prekmurju, Slovenskih goricah, Halozah, Sotelskem,

¹⁷ Med nepismene so bili šteti tudi tisti, ki so znali zgolj brati. upoštevane pa so meje srezov in banovin z dne 30. junija 1933.

Graf 11. Deleži njiv, travnikov, pašnikov, vinogradov in sadovnjakov v kmetijskih površinah posameznih okrajev v letih 1924–1933¹⁸

Vir: Krajevni leksikon Dravske banovine.

Bizeljskem, nato pa je njen pomen proti zahodu padal – na Dolenjskem je bil že manjši kot na skrajnem severovzhodu, še manjši pa nato na Gorenjskem. Najizraziteje agraren del banovine pa je bilo zagotovo Prekmurje – v kar 121 od 170 prekmurskih občin je bilo po podatkih iz popisa prebivalcev leta 1931 več kot 90 odstotkov kmečkega prebivalstva, v 55 od njih pa je bil ta odstotek celo večji od 95.¹⁹

Vseh kmetijskih površin je bilo po podatkih iz leta 1934 829.268 ha, kar je znašalo 51,1% vse površine Dravske banovine. Od tega je bilo 37,9% njiv, 1,3% vrto, 31% travnikov, pašniki so pokrivali 23,4%, vinogradi 3%, sadovnjaki pa 2,6% površine banovine. 0,8% je bilo neplodnih zemljišč.²⁰

Povsem različna pa so bila ta razmerja v posameznih okrajih. Okraji, ki so sicer izkazovali velik delež kmetijskih površin, so imeli – kot lahko vidimo na grafu

¹⁸ H kmetijskim površinam niso bili šteti gozdovi in nerodovitna zemlja, upošteevane pa so bile meje pred preureditvijo občin 1933. Pri nekaterih okrajih manjkajo podatki o površini določenih vrst kmetijskih površin, tako da prikaz ni popoln.

¹⁹ Gospodarska struktura Slovenije, str. 9–10.

²⁰ Krajevni leksikon Dravske banovine, str. 18.

11 – med njimi največ njiv, pri okrajih z najmanj kmetijskimi površinami pa je bil delež travnikov in pašnikov večji, njiv je bilo manj. Na grafikonu lahko vidimo tudi, da so imeli največ sadovnjakov v okrajih Maribor desni breg, Ljutomer in Ptuj, najmanj pa jih je bilo v okrajih z večjimi za obdelovanje neprimernimi površinami – v Logatcu, Črnomlju, Radovljici, Gornjem Gradu. Največje vinogradniške površine izkazujejo okraji Maribor levi breg, Brežice in Ljutomer.

Poljedeljstvo

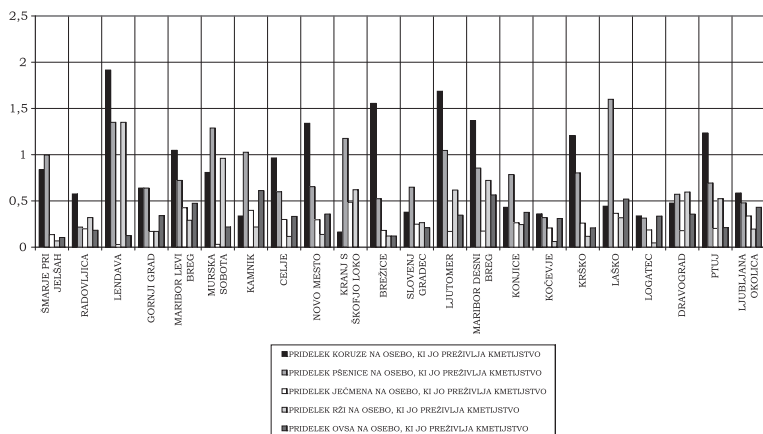
V. Sadar je v Krajevnem leksikonu Dravske banovine leta 1937 za glavne poljedelske pridelke po pomenu označil (po vrsti): pšenico, rž, ječmen, ajdo, oves, koruza, proso, krompir, fižol itd.²¹

Spodnji graf prikazuje količino pridelka nekatereh poljedelskih kultur na osebo, ki se je preživljala s kmetijstvom. Vidimo lahko, da je bil pridelek pšenice, merjen na 1 kmečkega prebivalca,²² največji v laškem okraju, sledijo pa mu vsi trije skrajno vzhodni okraji ter kranjski. Tu je treba imeti v mislih, da je v laškem okraju prevladovalo neagrarno prebivalstvo, v Prekmurju pa se je s kmetijstvom preživljala večina, zato bi bile absolutne številke o količini pridelka seveda zelo drugačne. Po pridelku koruze je Murska sobota šele nekje na sredini lestvice okrajev, Lendavi in Ljutomeru pa se na vodilnih mestih pridružujejo okraji Brežice, Maribor desni breg, Novo mesto, Ptuj itd. Po pridelku rži na kmečko osebo so med vodilnimi spet trije najvzhodnejši okraji, ki se jim pridružujeta Maribor desni breg in Kranj, največ ovsa pa so pridelali v okrajih Kamnik, Maribor desni breg in Laško. Na splošno lahko sklenemo, da so največ žit na kmečkega prebivalca vzgojili v lendavskem in ljutomerskem okraju, ki jima sledijo Maribor desni breg, Murska Sobota in Laško. Najmanj žit pa so po tem kri-

²¹ Vinko Sadar, *Poljedeljstvo in travništvo Dravske banovine*. V: *Kmetijstvo Dravske banovine*, Ljubljana, 1933, str. 17–35.

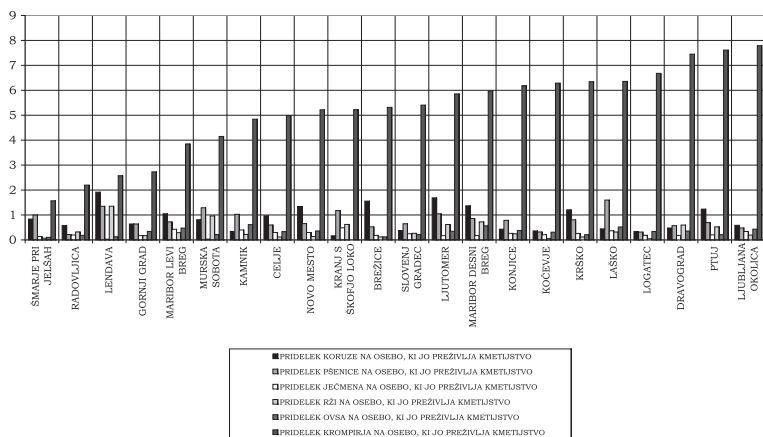
²² Tu in povsod v nadaljevanju, kjer so podatki premerjeni glede na 1 kmečkega prebivalca, so pri številu kmečkega prebivalstva upoštevane tako aktivne kot tudi vzdrževane osebe.

Graf 12. Pridelek najpomembnejših žit na kmečko osebo leta 1934 po okrajih (v qu)²³

Vir: Krajevni leksikon Dravske banovine.

Graf 13. Pridelek najpomembnejših žit in krompirja na kmečko osebo leta 1934 po okrajih (v qu)²⁴

Vir: Krajevni leksikon Dravske banovine.

²³ Podatki so bili včasih podani za dve žiti skupaj – npr. ovsu in rži so na skupno 200 ha pridelali vsakega po 540 qu. V tem primeru se je ovsu pripisala polovica, rži pa druga polovica pridelovalne površine.

²⁴ Glej zgornjo opombo.

teriju pridelali v logaškem, kočevskem in radovljiškem okraju (to so spet okraji z obsežnimi območji, kjer je bila obdelava zemlje nemogoča).

Povsem drugačna je slika, če pogledamo pridelek krompirja na osebo, ki jo je preživljalo kmetijstvo. Primerjava s pridelkom žit na zgornjem grafu pokaže velik pomen gojenja krompirja glede na njegovo plodnost, vidimo pa lahko, da se ga je glede na število kmečkega prebivalstva največ pridelalo v okrajih Ljubljana okolica, Ptuj in Dravograd, najmanj pa v šmarskem, radovljiškem in lendavskem okraju.

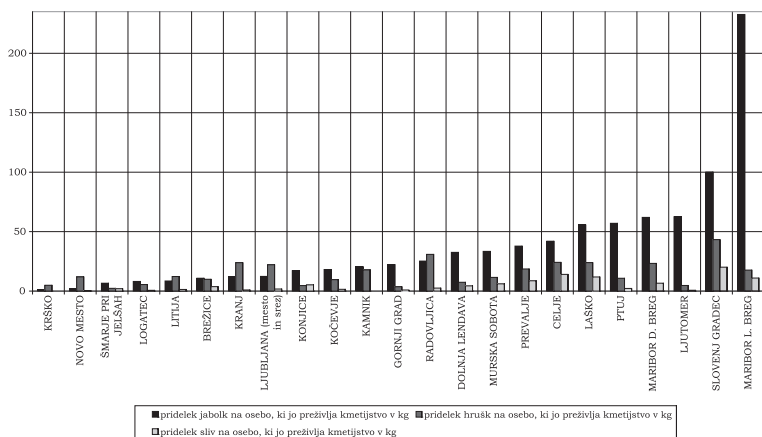
Sadjarstvo

Po podatkih za leto 1934 je bilo v Dravski banovini med sadnim drevjem največ jablan, ki so predstavljale celo 33 odstotkov vseh jablan v kraljevini.²⁵ Okraj, v katerem so pridelali največ sadja, je bil po podatkih za leto 1931 Maribor levi breg, sledili so mu Ptuj, Celje, Šmarje, tudi Ljutomer, če se upošteva njegova majhna površina.²⁶ Če pa pridelek sadnih dreves premerimo glede na število kmečkega prebivalstva (graf 14), potem ugotovimo, da okraju Maribor levi breg po pridelku jabolk sledi slovenjgraški, temu pa ljutomerski in nato še drugi mariborski okraj, ter da so jabolka največ pridelovali v okrajih nekdanje Štajerske. Hruške so se gojile predvsem v severnejših okrajih, sicer pa bi lahko določili dva pasova z dobrim pridelkom hrušk: prvega sestavljajo okraji Slovenj Gradec, Celje in Laško, drugega pa radovljiški in kranjski okraj. Pri pridelku sliv na kmečko osebo so bili v vrhu Slovenj Gradec, Celje in Laško, na splošno pa pred ostalimi okraji ponovno vodijo štajerski. Tudi upoštevajoč pridelek vseh naštetih treh vrst sadja, preračunan na kmečko osebo, lahko ugotovimo, da so bili najbolj sadjarski okraji štajerski: Maribor levi breg, Slovenj Gradec, Maribor desni breg, Laško, Celje in Ptuj, ki jim sledita Ljutomer in Radovljica.

²⁵ Krajevni leksikon Dravske banovine, str. 31.

²⁶ Franjo Lukman, *Sadjarstvo v Dravski banovini*. V: *Kmetijstvo Dravske banovine*, Ljubljana, 1933, str. 36–58.

Graf 14. Pridelek nekaterih vrst sadja (v kg) na kmečko osebo leta 1934 po okrajih

Vir: Krajevni leksikon Dravske banovine, str. 31.

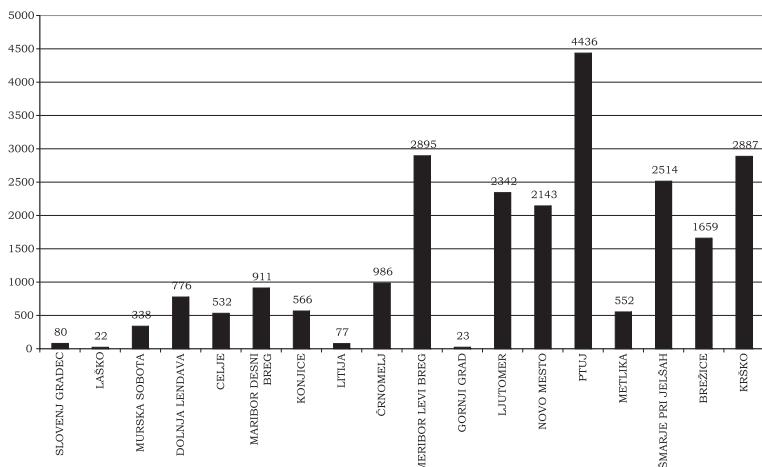
Vinogradništvo

Vinogradništvo je bilo v Dravski banovini pomembna panoga, saj so se z njim ukvarjali v vseh okrajih, razen v logaškem, kamniškem, kranjskem, radovljiškem, okraju Ljubljana okolica in dravograjskem. Celotna vinogradniška površina v banovini je po podatkih iz leta 1932 pokrivala 30.692,61 ha; povsod, kjer je bilo vinogradništvo razširjeno, pa je prebivalcem tedaj kljub izraziti vinski krizi, predstavljalo pomemben vir zaslužka.²⁷ Tudi na grafu 16 lahko vidimo, da je bilo vinogradništvo razširjeno v vseh vzhodnih okrajih, največje površine, zasajene s trto, pa so imeli v okrajih Ptuj, Maribor levi breg in Krško.

Banovina je bila razdeljena na 13 vinorodnih okolišev, ki jim je banska uprava določila trsni izbor. Na splošno je severovzhodni del banovine proizvajal kakovostnejša vina, medtem ko je v skrajnem vzhodnem in jugovzhodnem delu vina sicer bilo veliko, a njegova ka-

²⁷ Ivo Zupanič: Vinogradništvo v Dravski banovini. V: Kmetijstvo dravske banovine, Ljubljana, 1933, str. 59–72.

Graf 15. Površina vinogradov v ha leta 1932 (brez opuščenih)²⁸

Vir: Vinogradništvo v Dravski banovini, str. 62.

kovost ni bila tako dobra. Med okraje s kakovostnimi vini so sodili predvsem Maribor desni breg, Maribor levi breg, Ljutomer, Ptuj in Slovenske Konjice.²⁹ Samorodnic, ki so sicer bogato rodile, a so veljale za vina slabše kakovosti, pa so imeli veliko zlasti v pasu od slovenjgraškega prek celjskega do laškega okraja ter v obeh prekmurskih okrajih (graf 16).

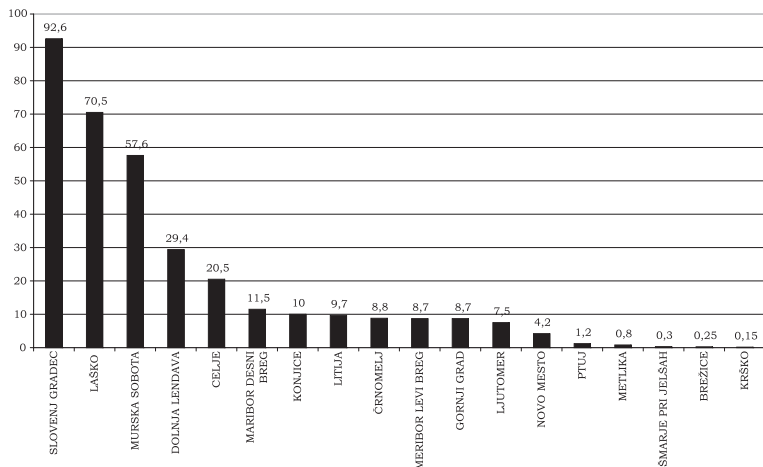
Gozdovi in neproduktivne površine

Banovina je imela (tako kot ima Slovenija še danes) precej gozdnato pokrajino. To nam lepo pokaže graf 17, s katerega lahko razberemo tudi, da je bilo na splošno največ gozdov v severnem delu banovine (z izjemo panskkega dela). Zlasti pa po poraščenosti z gozdom izstopa predel od dravograjskega prek slovenjgraškega do

²⁸ Številke se nekoliko razlikujejo od tistih v grafu 11, kar gre na eni strani pripisati razlikam v obravnavanih letih, na drugi pa dejstvu, da so tu upoštevana le dejanska površina vinogradov brez opuščenih.

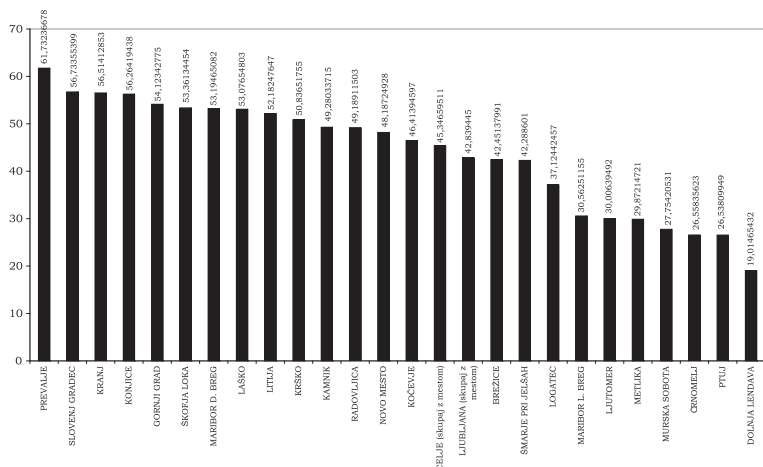
²⁹ Krajevni leksikon Dravske banovine, str. 28.

Graf 16. Odstotek samorodnic v dejanski površini vinogradov (brez opuščenih)

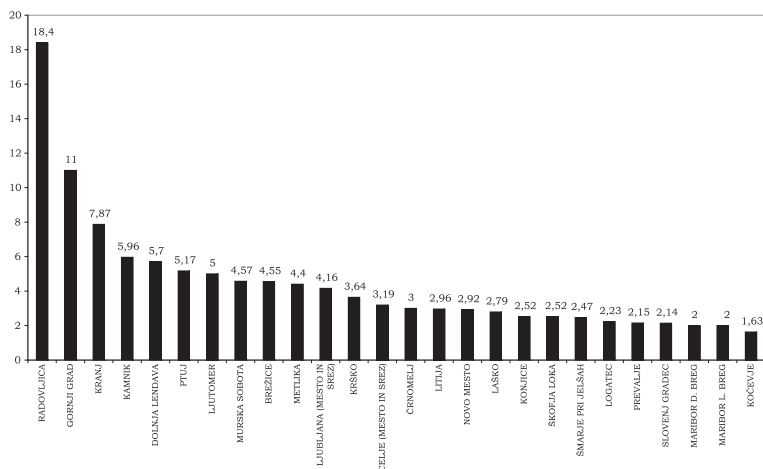
Vir: Vinogradništvo v Dravski banovini, str. 62.

Graf 17. Odstotek gozdov glede na celotno površino okraja leta 1935

Vir: Krajevni leksikon Dravske banovine, str. 35.

Graf 18. Odstotek neproduktivne površine glede na celotno površino po okrajih leta 1935

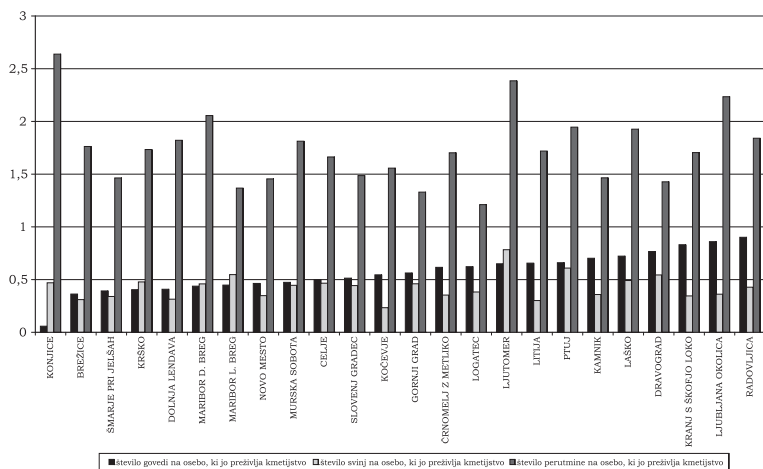

Vir: Krajevni leksikon Dravske banovine, str. 35.

konjiškega okraja, ki se jim pridružuje še Maribor desni breg; nadalje pas od gornjegrajskega prek kranjskega do škofjeloškega okraja; nato pa še območje laškega, litijskega in krškega okraja.

Kljub temu da z gozdom poraščene površine niso bile primerne za obdelavo zemlje, pa je gozd s sečnjo, spravljanjem in predelavo lesa dajal pomemben vir postranskega zaslužka veliki večini tistih, ki so v njegovi bližini živeli. V gospodarskem smislu skorajda nekoristne so bile le gore, močvirja in podobno. To se lepo vidi na grafu 18, ki prikazuje odstotek neproduktivnih površin. Teh je bilo največ v goratih okrajih, kot so Radovljica, Gornji Grad, Kranj in Kamnik; poleg tega pa so imeli največ neobdelanega sveta še v sicer izrazito agrarnih lendavskem, ptujskem, ljutomerskem in murskosoboškem okraju, kar gre najverjetneje pripisati temu, da je bilo obdelovalne zemlje več kot dovolj in da je bila ta glede na zmogljivosti že maksimalno obdelana.

Graf 19: Število glav najpomembnejših vrst živine na 1 kmečko osebo leta 1934 po okrajih

Vir: Krajevni leksikon Dravske banovine.

Živinoreja

Glede na vrednost posameznih vrst živali, glede na to, kako hitro je kapital, ki ga je predstavljala živina, krožil (pri prašičih in perutnini je šlo to mnogo hitreje kot pri velikih živalih), glede na rentabilnost posameznih živinskih vrst, upoštevajoč številčnost živali in drugo, je leta 1933 B. Wenko govedorejo označil za najpomembnejšo živinorejsko panogo v banovini. Tej je po njegovi oceni sledila svinjereja, njej pa perutninarstvo in konjereja.³⁰

Kot lahko vidimo iz grafa 19, pa je bila govedoreja glede na številčnost živali, preračunano na 1 kmečko osebo, najpomembnejša na Gorenjskem – med okraji z največ govedi so bili Radovljica, Ljubljana – okolica, Kranj s Škofjo Loko in Kamnik. Tem sta se pridruževala še dravograjski in laški okraj.

Mlekarstvo pri govedoreji ni predstavljalo glavne,

³⁰ Beno Wenko, Živinoreja. V: Kmetijstvo Dravske banovine, Ljubljana, 1933, str. 76–101.

temveč stransko proizvodno smer, pomembno pa je bilo zlasti v alpskih krajih, kjer je za prebivalstvo predstavljalo edini redni vir dohodka.³¹

Svinjereja je bila v banovini pomembna predvsem za domačo prehrano, v manjši meri tudi za izvoz. Razširjena je bila bolj v ravninah kakor v zahodnem goratem svetu, poleg tega so pri tej panogi tako številčno kot kakovostno prednjačili na področju bivše Štajerske.³² Povprečno je bilo v Dravski banovini okoli 300 svinj na 1000 ljudi, med okraji so imeli največ svinj na kmečko osebo v Ljutomerskem, za njim pa še v okrajih Ptuj in Maribor levi breg.

Perutninarstvo je bilo pri izvozu pomembnejše od svinjereje, pa tudi od govedoreje – vrednost izvoženih jajc v času od konca vojne pa do leta 1933 sta presegala le še izvoz lesa in koruze. Ker so se s perutninarstvom ukvarjali tudi revni sloji, je imelo le-to še dodaten socialni pomen.³³ Pri številu glav perutnine na kmečko osebo je, leta 1934 vodil konjiški okraj, ki sta mu sledila Ljutomer in Ljubljana okolica, najmanj perutnine pa so po tem kriteriju imeli v logaškem okraju.

Pomen konjereje je vse od konca vojne upadal, saj je z novo državo prišla tudi izguba severnih konjerejskih tržišč, drugi deli nove države pa so konje imeli tudi sami, tako da možnosti za množičnejšo prodajo ni bilo. Konjereja je tako skoraj popolnoma izginila v Savinjski dolini, na Gorenjskem in ponekod drugod, obstala pa je na severovzhodu banovine – v okrajih Dolnja Lendava, Murska Sobota, Ljutomer, Ptuj ter v sodnem okraju Sv. Lenart v okraju Maribor levi breg. Poleg tega je bila konjereja v manjšem obsegu doma tudi na Krškem polju in v ljubljanski okolici.³⁴

Ovčarstvo je bilo razvito le v goratih zahodni delih Gorenjske, v Savinjski dolini in na Koroškem, kozjereja pa le v zahodnih goratih delih, kjer so koze gojili revni bajtarji, in v okolici večjih mest, kjer so jih gojili delavci.³⁵

³¹ Srečko Šabec, *Mlekarstvo v Dravski banovini*. V: *Kmetijstvo dravske banovine*, Ljubljana, 1933, str. 105–110.

³² Wenko, *Živinoreja*, str. 90.

³³ Prav tam, str. 93.

³⁴ Prav tam, str. 97–99.

³⁵ Prav tam, str. 99–100.

Leta 1938 je bilo v banovini 1601 podjetje s 65.825 delavci, povprečno podjetje pa je zaposlovalo 41,1 človeka. Tovarne (upoštevane so le tiste z več kot 5 zaposlenimi) so bile močno skoncentrirane ob železniških progah, saj je bilo ob njih nameščenih kar 93,6% vseh obratov, v katerih je delalo 97,4% vseh delavcev. Najpomembnejše so bile južna, gorenjska in kamniška železnica skupaj s svojimi lokalnimi trasami. Ob južni železnici je ležalo 56,7% vseh industrijskih obratov s 55,1% vseh delavcev, ob gorenjski in kamniški progi pa je bilo 20,1% obratov, ki so zaposlovali 27,3% delavcev. Poleg tega so bila vsa največja podjetja (z več kot 500 delavci) nameščena izključno ob teh progah.³⁶

Več kot polovica vse obrti in industrije (57,5%) je bila takrat skoncentrirana v osmih industrijsko-obrtnih središčih ob omenjenih treh najpomembnejših progah, ki so zaposlovala po več kot 1000 delavcev. To so bila:

Maribor (245 podjetij in 13.755 delavcev)

Ljubljana (454 podjetij in 12.185 delavcev)

Kranj (59 podjetij in 5280 delavcev)

Celje (95 podjetij in 3969 delavcev)

Jesenice (19 podjetij in 3709 delavcev)

Tržič (27 podjetij in 2065 delavcev)

Hrastnik (3 podjetja in 1334 delavcev)

Kamnik (15 podjetij in 1025 delavcev)³⁷

Če temu dodamo še vrste industrije, ki so bile značilne za omenjene velike industrijske centre, potem lahko opazimo, da so bili Maribor, Kranj in Tržič v prvi vrsti veliki tekstilni centri. V Mariboru je bila poleg tega močno zastopana še kovinska industrija, v Kranju je bila tovarna gumijastih izdelkov, v Tržiču pa čevlarska in v manjši meri z njo povezana usnjarska industrija. Jesenice so označevale predvsem železarne, kovinska in strojna industrija pa je bila pomembna tudi v Celju. Hrastnik je zastopala zlasti steklarna, v manjši meri tudi kemična tovarna, v Kamniku pa je bila najpomemb-

³⁶ Mirko Novak, Razmestitev industrije v Sloveniji. V: Geografski vestnik, št. 1-4, 1939, str. 69-98.

³⁷ Prav tam.

nejša tovarna smodnika in takoj za njo tovarna kovinskih izdelkov. Ljubljana je od vseh naštetih mest kazala največjo raznolikost, saj bi težko izpostavili eno samo ali pa nekaj vej industrije ali obrti, ki so bile v mestu največjega pomena.³⁸

Pri tem je treba omeniti vpliv velike gospodarske krize, katere učinki so odzvanjali še globoko v trideseta, na sektorsko sestavo gospodarstva, saj so se različne veje industrije in obrti nanjo različno odzvale. Metalurgija se je na zaščitne carine, ki so jih sprejemale številne tuje države, pa tudi kraljevina, odzvala z velikimi investicijami in posledičnim izboljšanjem kakovosti, na področju tekstilne industrije pa je s strani tujih industrijalcev (katerih izvoz v kraljevino SHS je postal omejen) prišlo do ustanavljanja obratov na slovenskih tleh. Tako so se razvila nova tekstilna središča – Maribor, Kranj in Celje. Pri tem so prevladovali bombažni in volneni izdelki ter tisti iz umetne svile. Lesna industrija, na drugi strani, je v tem času močno nazadovala, a je kljub temu ohranila velik pomen. Močno so razmere prizadele tudi rudarski sektor, kjer je bila brezposelnost še zlasti pereč problem. Obrt je v povojnih letih beležila pritek novih delavcev, po letu 1930 pa so ji začele močnejše konkurirati moderne industrijske proizvodnje, zato je ta panoga zabeležila upad števila delavnic.³⁹

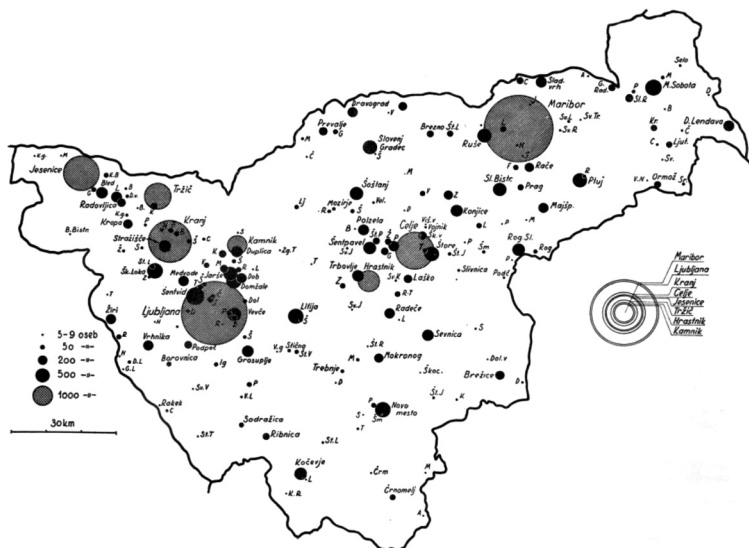
Sicer pa je od industrije in obrti ter rudarstva leta 1931 v Dravski banovini živelo 21,89 odstotka prebivalstva (od kmetijstva 60,35%). Delež obrtno-industrijskega prebivalstva je bil, kot smo že dejali, največji na severozahodu banovine, nato pa je proti vzhodu padal. Več kot 50 odstotkov prebivalcev je od obrti ali industrije živelo zlasti na območjih Jesenic (občine Jesenice, Koroška Bela, Gorje), Tržiča (občine Tržič, Kovor, Križe), Kranja (občine Kranj, Stražišče, Predoslje) in Domžal (občine Domžale, Jarše, Vir). Med predele, ki skorajda niso imeli industrije in obrti, pa so spadali vsi tisti deli banovine, ki smo jih uvodoma označili kot izrazito agrarne.⁴⁰

³⁸ Prav tam.

³⁹ Krajevni leksikon Dravske banovine.

⁴⁰ Gospodarska struktura Slovenije.

Slika 2. Industrijska središča po številu delavcev leta 1938⁴¹

Vir: Gospodarska struktura Slovenije, priloge – karta, št. 16.

Če pogledamo s stališča absolutnih števil (slika 2), potem je bilo največ delavcev v mestih Ljubljana, Maribor, Celje, a te številke ne odsevajo vedno pomena industrije za posamezni kraj. V Ljubljani, na primer, je bilo leta 1931 sicer 16.403 ljudi, ki so se preživljali z obrtjo in industrijo, kar je glede na ostale kraje v banovini veliko, vendar pa je imela Ljubljana, relativno gledano, le 27,4% obrtno-industrijskega prebivalstva. Podobno je bilo v Celju, kjer je bilo 8506 ljudi, ki so se preživljali s to panogo, in v Mariboru (17.449 ljudi), a odstotek glede na celotno prebivalstvo ni bil tako velik. Na drugi strani so v marsikaterem manjšem kraju bile absolutne številke o obrtno-industrijskem prebivalstvu glede na celotno banovino majhne, odstotek glede na

⁴¹ Upoštevani so:

- le pglavitne poklicne skupine,
- le glavni poklic prebivalcev,
- le število zaposlenih oseb, ne pa tudi vzdrževanih,
- meje okrajev iz leta 1938.

prebivalstvo pa velik. Tako je bilo na primer v Kropi, Kamni Gorici, Železnikih, Šmarci (lesna industrija), Mlaki pri Kamniku (lončarstvo), Guštanju (kovinarstvo), Muti, Šoštanju (usnjarstvo), Rušah, v več pohorskih predelih (žage) itd.⁴² Pri tem je treba upoštevati še, da mora pri mestih z visokim odstotkom industrijskega prebivalstva industrija delavce črpati tudi iz širše okolice, tako da je zaposlitveni radij velik, s tem pa tudi vpliv na okoliške kraje.

Če gledamo velikost podjetij po številu delavcev (podatki za leto 1931), potem lahko rečemo, da so bila za Ljubljano značilna manjša podjetja – več kot 500 zaposlenih je imela le Tobačna tovarna, v Mariboru in v Kranju pa so bila taka podjetja v vsakem po 4 (v celi banovini 15). V Mariboru so bile to železniške delavnice (kjer so izjemoma k delavcem šteli tudi uradnike) ter 3 tekstilna podjetja, v Kranju pa 3 tekstilna podjetja in 1 gumarsko. Več kot 500 zaposlenih so imele še železarne na Jesenicah (po številu zaposlenih so bile največje podjetje v banovini), podjetje za izdelovanje posode v Celju, tekstilna tovarna v Tržiču, steklarna v Hrastniku, tekstilna tovarna v Litiji in tekstilna tovarna v Jaršah. Če preletimo pravkar zapisani seznam, lahko kaj hitro ugotovimo, da so med velikimi podjetji prevladovala tekstilna – ta veja industrije je namreč zaposlovala kar 42,2% delavcev v kategoriji podjetij z več kot 500 zaposlenimi.⁴³

Tekstilna industrija

Tekstilna industrija se je po prvi svetovni vojni začela razvijati zlasti zaradi ugodnih konjunkturnih razmer na tem področju, pomagala pa ji je tudi jugoslovanska carinska zaščita. O tem, kako hitro se je širila in s tem postajala vedno pomembnejša, priča podatek, da je bilo leta 1925 v banovini okoli 5000 tekstilnih delavcev, leta 1936 več kot 13.000, leta 1938 pa že več kot 17.500. Največ tekstilnih delavcev je bilo v Kranju (od te vrste

⁴² Prav tam, str. 16–18.

⁴³ Gospodarska struktura Slovenije, str. 23.

industrije živi 2367 ljudi), Tržiču (1636 ljudi) in Mariboru (1614 ljudi). Nato so bili tu še Litija (935), Šentpavel pri Preboldu (486), Kočevje (396). Taki kraji so bili še na Domžalskem polju, kjer so bila manjša tekstilna podjetja, v Radovljiškem kotu, v Škofjeloškem hribovju (k čemur je veliko prispevala čipkarska obrt), v Grosupljem pa je število tekstilnih delavcev povečala zlasti vrvarna. V Ljubljani je bilo ljudi, ki so se preživljali s tekstilno industrijo 436. Ker je šlo pri tekstilni industriji večinoma za velika podjetja, so tja na delo hodili tudi ljudje iz okoliških vasi – v občini Stražišče pri Kranju se je tako na primer s tekstilno industrijo preživljalo 45% prebivalstva, ki je večinoma hodilo v kranjska tekstilna podjetja. Če bi gledali, kolikšen odstotek prebivalstva je ta vrsta industrije preživljala, potem so bile številke največje v manjših krajih, kjer ni druge industrije – že omenjeno Stražišče, Tržič, Jarše, Litija, Šentpavel pri Preboldu, Kočevje.⁴⁴

Lesna industrija

Žagarstvo in lesna industrija (torej mizarstvo, kolarstvo, sodarstvo in izdelovanje pletene robe) sta v banovini leta 1931 zaposlovala 3,43% vsega prebivalstva in 17,02% industrijsko-obrtnega prebivalstva. Največje odstotke so pokazali okraji Gornji Grad, Logatec, Kranj (s Škofjo Loko), Radovljica, Dravograd, najmanjšega pa panonski Murska Sobota, Lendava in Ptuj. Ob tem je treba povedati, da so prebivalce pri popisu spraševali, kakšen je glavni vir njihovega preživljanja, a ker je bila predelava lesa v veliki meri postranska dejavnost, omenjeni podatki zagotovo ne odslikavajo realnega pomena te vrste industrije v banovini.

Največ prebivalcev je lesna industrija preživljala v nekaterih občinah na severnem Pohorju, Lučah v Savinjskih Alpah, na Jezerskem (kar 37,6%, kar je največ v celi banovini), Sveti Katarini nad Tržičem, Loškem potoku in Poljanah pod Rogom. V vseh teh občinah je bilo močno razvito žagarstvo; poleg tega pa so bili tu še Že-

⁴⁴ Prav tam, str. 31–32.

lezniki, kjer se je žagarstvu pridruževalo sodarstvo, ter Šmarca in Homec, ki pa sta imela visok odstotek zaradi tovarne pahištva.

Lesna industrija je bila poleg tega pomembna še v osrednjem, severnem, severovzhodnem in jugozahodnem Pohorju, vzhodnih Karavankah in Kamniško-Savinjskih Alpah, v Julijskih Alpah predvsem na Pokljuki, Jelovici in Selški dolini ter deloma na Notranjskem in v kočevskih gozdovih od Roga čez Veliko Goro do Male Gore. Poleg tega so tu še nekatera krajevna središča s pravo leno industrijo ali obrtjo (Šentvid pri Ljubljani z razvitim mizarstvom, Črnomelj, Sevnica (kopitarna) itd.).

V Julijskih Alpah je bil odstotek nižji, kot bi pričakovali, saj so ga zniževali bližina meje in s tem zvezano prevoznitstvo in številni drugi poklici. Tudi na Dolenjskem, razen na Kočevskem in Ribniškem, je odstotek manjši kot bi po obsegu gozdov pričakovali, le da je razlog za to slabši, manjvredni listnati gozd.⁴⁵

Kovinska industrija

Tudi kovinska obrt in industrija (sem je všteta tudi proizvodnja strojev in instrumentov) sta bili v banovini pomembni – leta 1931 sta preživljali 3,56% vsega prebivalstva.

Pri tem izstopajo zlasti Jesenice (občine Jesenice, Koroška Bela in Gorje so leta 1931 imele skupaj 5342 kovinarjev), Ljubljana (Velika Ljubljana po novi razdelitvi jih je imela 4603 (stara ljubljanska občina 2948)), Maribor (skupaj z občinami Studenci, Pobrežje, Tezno, Radvanje in Krčevina 4408) in Celje (kasnejše Veliko Celje skupaj z občinama Teharje in Škofja vas 4181 (veliko Celje brez teh dveh občin 2520, staro Celje pa le 439)). Če pa gledamo relativne podatke glede na celotno prebivalstvo pa so si ta mesta zelo različna med seboj:

- Jesenice se izkažejo kot pravi kovinarski kraj – 45,9% vsega prebivalstva se je preživljalo s kovi-

⁴⁵ Prav tam, str. 25–28.

narstvom, v Koroški Beli, kjer ni toliko javne in prometne uprave celo 56,1% in v Gorjah 19,6%.

- Pri Veliki Ljubljani je ta odstotek le 5,8;
- v Mariboru s prej omenjenimi okoliškimi občinami 9%;
- v Velikem Celju iz leta 1939 pa 14,6%.

Ob tem je treba še povedati, da gre pri Jesenicah v največji meri le za eno podjetje, v ostalih treh mestih pa za veliko manjših podjetij.

Poleg teh velikih središč imamo tudi več manjših, kjer gre večinoma za staro železarsko obrt, ki se je do neke mere modernizirala. Sem spadajo Kropa, Kamna Gorica, Tržič, Guštanj, Muta, Slovenska Bistrica ... Po deležu prebivalstva, ki se s tem preživlja, je železarska industrija ali obrt, v nekaterih teh mest zelo pomembna – v Kropi preživlja 32,3% prebivalcev, v Kamni Gorici 57,1%, v Guštanju/Ravnah pa 53,2%.⁴⁶

Rudarstvo

Leta 1931 se je v banovini z rudarstvom preživljalo 2,4% vsega prebivalstva. Ob tem je treba omeniti, da je ta panoga doživela silovit padec, saj je število rudarjev (brez vzdrževanih članov) v premogovnikih z 12605 leta 1924 padlo na 5543 v letu 1935, v ostalih rudnikih pa je bilo podobno. Zlasti so bili pomembni premogovniki (v Trboveljski občini je rudarstvo preživljalo 60,4% prebivalstva, v Zagorju 47,8%, v Ržišču 47,6%, v Svetem Krištofu pri Laškem 28%, v Dolu 21,4%), rudnik svinca v Mežici (preživlja 48,9% prebivalstva v občinah Črna in Mežica) in velenjski rudnik lignita (od tega živi 15,6% prebivalstva Velenja z okolico). Potrebno je še povedati, da je imelo rudarstvo vpliv na širšo okolico, saj je za rudarje značilno, da so se na delo vozili tudi iz širše okolice.⁴⁷

Razvoj rudarstva je bil močno povezan z izgradnjo železniškega omrežja (izgradnja južne železnice je omo-

⁴⁶ Prav tam, str. 29–31.

⁴⁷ Prav tam, str. 32–33.

gočila razvoj rudnikov premoga, Kočevska proga je bila zgrajena v prvi vrsti zaradi rudnika premoga v Kočevju, železnica Celje–Dravograd pa zaradi premogovega rudnika v Velenju).⁴⁸

Poleg premogokopov je bila na Jesenicah močno razvita železarska industrija, ki je bila doma tudi v Guštanju, v Mežici so kopali svinec, v Velenju pa je bila velika zaloga lignita.⁴⁹

Osrednjo vlogo pri vrstah premoga, ki se ga je kopalo v slovenskih rudnikih, je imel rjavi premog, ki so ga pridobivali predvsem v Zagorju, Trbovljah, Hrastniku, Laškem in Rajhenburgu, kopali pa so ga tudi v Kočevju in v Črnomlju.⁵⁰

Promet

Leta 1931 je bilo v banovini prebivalcev, ki so se preživljali s prometnimi poklici, 3,96%. Sem spadajo zaposleni pri državnih železnicah, poštni uslužbenci, zaposleni pri avtobusnih in prevoznških podjetjih, zasebni šoferji, nosači, splavarji, čolnarji ...

Največ prebivalcev te kategorije je bilo v Ljubljani, kjer je od prometa na takšen ali drugačen način živelo 6544 ljudi oziroma 10,9% vseh Ljubljčanov. Po absolutnem številu ji je sledil, po relativnem pa jo prehitel Maribor s 5727 ljudmi ali 17,2% prebivalstva (tu niso všteti delavci v železniških delavnicah). Tu so še Jesenice (1129 ljudi ali 17,6%), Celje z okolico (Veliko Celje iz l. 1939 930 ljudi ali 5,3%), občina Loka pri Zidanem Mostu (mesto Zidani Most 830 ljudi ali 23,1%), Rakek (543 oseb ali 24,2%), občina Sp. Polskava (mesto Pragersko 424 ljudi ali 28,4%), Bohinjska Bistrica, Velenje ... Zunaj omenjenih krajev, ki so bili pač nekoliko večja središča, je bilo več teh poklicev na pomembnejših železniških postajah, kjer se po navadi začnejo tudi lokalne cestne poti. Vpliv cest in rek ni tako izrazit, opazi pa se v zgornji Savinjski dolini, kjer gre za prevoz lesa s

⁴⁸ Krajevni leksikon Dravske banovine, str. 50–54.

⁴⁹ Prav tam.

⁵⁰ Prav tam.

pomočjo splavarstva. Prevoz lesa v ospredje stopa tudi v dolini Krke, v Poljanski dolini na Gorenjskem, Loški dolini in Cerkniškem polju do Rakeka.⁵¹

⁵¹ Gospodarska struktura Slovenije, str. 34–35.